

АНДРАГОГІЧНІ ПІДХОДИ ЩОДО РОЗВИТКУ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПЕДАГОГІЧНОГО ПРАЦІВНИКА В УМОВАХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ЗМІН

У статті з позиції андрагогічного підходу проаналізовано основні умови розвитку конкурентоспроможності фахівця-педагога в умовах соціально-економічних змін та модернізації освіти. Доведено, що конкуренція є головним мотивувальним механізмом сучасної ринкової економіки та позначається на конкурентоспроможності педагогічного працівника. Розглянуто основні структурні компоненти моделі розвитку фахівця-педагога. Значну увагу приділено головній складовій фазі становлення особистості як фахівця – безпосередньому вибору майбутньої професії. Визначено універсальні критерії конкурентоспроможності фахівця.

Ключові слова: андрагогічний підхід, соціально-економічні зміни, педагог-фахівець, професійні якості фахівця, конкуренція, конкурентоспроможність, кваліфікація, становлення особистості фахівця, фаза реалізації, складові конкурентоспроможності.

У сучасних умовах становлення й розвитку нового соціально-економічного суспільства у нашій країні, у невизначених чітко умовах і вимогах як юридичного, так і економічного характеру розгляд проблеми підготовки конкурентоспроможного фахівця-педагога з набором необхідних для його педагогічної діяльності професійно значущих якостей можливий тільки з позицій андрагогічного підходу й набуває все більшої актуальності.

Конкуренція є головним мотивувальним, організаційним та координувальним механізмом сучасної ринкової економіки й певним чином позначається на системі освіти як системі надання освітніх послуг. У сфері соціально-трудоких відносин конкуренція виникає на ринку праці між роботодавцями, які змагаються за залучення потрібних їм фахівців, та між самими фахівцями за отримання робочого місця. У зв'язку з цим кваліфікація та конкурентоспроможність фахівця стають важливими чинниками для ринку праці.

У своєму розвитку висококваліфікований конкурентоспроможний фахівець-педагог проходить певні етапи, що складаються з декількох взаємопов'язаних фаз, на кожній з яких відбувається певний процес, що безпосередньо впливає на формування конкурентних переваг особистості, її професійне, кар'єрне зростання та майбутній рівень доходу.

Мета статті – проаналізувати основні умови розвитку конкурентоспроможності висококваліфікованого фахівця-педагога в умовах соціально-економічних змін та модернізації суспільства.

Багато сучасних дослідників (Н. Волкова [1], Г. Гіптерс [2], Е. Зеєр [3], Н. Карпенко [4], Н. Фомін [7], О. Цокур [8], Н. Чабан [6], В. Шадріков [9]) приділяють увагу проблемі конкурентоспроможності фахівця, його адаптації в соціум та плідної самореалізації. Аналіз наукової літератури дає можливість зробити висновок, що забезпечити високу ефективність в умовах соціально-економічних змін може тільки професіонал, який володіє певними професійними якостями, інтегрованими викладацькими навичками, такими як: адаптаційна мобільність (схильність

до творчих форм діяльності, неперервність, поглиблення й оновлення знань); ініціативність, нетерпимість до відсталості, консервативних проявів, прагнення вчити інших по-новому, бажання якісних змін в освітньому процесі й у змісті власної діяльності; готовність до обґрунтованого ризику, прагнення нововведень, розширення кола своїх професійних інтересів, діловитість; контактність (товариськість, емпатія, інтерес не тільки до дітей, з якими він працює, а й до членів педагогічного колективу, батьків учнів); високий рівень розуміння у сфері міжособистісних відносин, здатність приваблювати людей (учнів), бачити себе зі сторони, слухати, розуміти і переконувати людей (учнів з урахуванням їх вікових особливостей), уміння подивитися на конфліктну ситуацію очима співрозмовника (знання основ конфліктології); стресостійкість: інтелектуальна й емоційна захищеність у проблемних ситуаціях, самовладання і тверезість мислення у прийнятті рішень, володіння навичками саморегуляції стану); домінантність (власність, честолюбство, прагнення до особистої незалежності, лідерство); готовність до безкомпромісної боротьби за свої права, самоповагу, високий рівень самооцінки; розвиток вольових якостей, без котрих неможливе становлення сучасного фахівця системи освіти.

Розглянемо структурні компоненти моделі розвитку фахівця-педагога.

Першим з них є етап формування, який складається з фази становлення і фази інвестування. Фаза становлення триває від народження людини до початку професійного навчання. У цей період відбувається становлення її як особистості, інтелектуальний і творчий розвиток; самовизначення в суспільстві. При цьому велику роль відіграють родина, навчальні заклади загальної освіти, заклади позашкільного навчання, які закладають основи особистості, її ціннісні орієнтири та життєві пріоритети, допомагають визначити й розвинути здібності, що в майбутньому впливатимуть на професійний вибір. Головною складовою фази становлення особистості як фахівця є безпосередній вибір майбутньої професії. За умов сучасного стрімкого розвитку економічних систем, науково-технічного прогресу та різноманітності сфер діяльності професійне самовизначення особистості майже неможливе без кваліфікованої допомоги фахівців. Тому чільне місце у фазі становлення посідає саме професійна орієнтація й органи, які безпосередньо надають послуги. Система професійної орієнтації допомагає індивіду визначитися у світі професій, професійно оцінити та зіставити свої здібності і схильності, надає інформацію щодо ринку праці в регіоні, країні, визначає сфери професійної діяльності, що найбільше підходять тій чи іншій людині. Отже, основним критерієм переходу від фази становлення до фази інвестування є визначення майбутньої професії, яку особа бажає здобути.

У період інвестиційної фази на основі професійного і життєвого самовизначення відбувається безпосереднє оволодіння обраною професією, першим кроком якого є вибір навчального закладу для здобуття освіти.

На жаль, для сучасного суспільства професія “педагог” не є престижною, тому, обираючи заклад, абітурієнт – майбутній педагог повинен вивчити ринок освітніх послуг, визначитися з місцем і формою навчання; обрати педагогічну професію, яка є найбільш престижною в сучасному суспільстві (для сьогоднішнього – це вчитель української мови та літератури, англійської мови, математики, інформатики, історії), а якщо фахівець обирає інший напрям роботи – він повинен прогнозувати результат такої своєї майбутньої професійної діяльності. Особливістю цієї фази є те, що процес навчання повинен бути безпосередньо прив’язаний до структури попиту на ринку праці, враховувати перспективи вимог роботодавців, оскільки процес старіння знань досить швидкий. Вагому роль у процесі освіти має самостійне навчан-

ня, яке є невід'ємною частиною формування конкурентних переваг, особливо у педагогів, що визначається у прагненні особистості до постійного саморозвитку, в тому числі і в професійній сфері, здобуття додаткових знань, умінь та навичок.

Наступним етапом у житті фахівця-педагога є фаза реалізації, на якій починається безпосередня професійна діяльність особистості, що забезпечує певний рівень доходу і суспільного визнання. Найголовнішою стадією цієї фази є вихід особистості на ринок праці, де відбувається конкурентна боротьба між однорідними фахівцями за одержання найвигіднішого робочого місця та можливість реалізувати свій трудовий потенціал. Це змагання часто приводить до подальшого просування в рамках фази реалізації, але нерідко у зв'язку з нездатністю конкурувати з іншими або з невідповідністю структури знань, умінь і навичок потребам роботодавців майбутній фахівець змушений повертатись знову до інвестиційної фази з метою отримання нових конкурентних переваг. Трапляються також випадки, коли фахівець може перебувати на будь-якій стадії фази реалізації через вплив різних чинників, наприклад, зміни структури виробництва, невдалого попереднього професійного визначення, відсутності відповідних якісних характеристик, може повертатися і до етапу формування.

Однією з найважливіших складових успішної професійної діяльності є постійна підтримка конкурентоспроможності фахівця, набуття ним конкурентних переваг за умови інвестиційної підтримки. Основні складові, що формують конкурентні переваги фахівця, можна поділити на чотири групи: демографічні, освітньо-кваліфікаційні, соціально-особистісні та професійні.

До демографічних характеристик, що визначають конкурентоспроможність фахівця, належать: вік, стать, стан здоров'я і сімейний стан. Серед демографічних складових ключові позиції посідає вік: найбільш продуктивним у професійному, творчому і трудовому аспекті є вік від 25 до 35 років для більшості професій; найменш конкурентоспроможними вважаються особи передпенсійного віку та молодь у віці від 16 до 25 років.

У визначенні конкурентоспроможності велику роль відіграє стан здоров'я. Деякі робочі місця потребують надто високих показників майбутнього персоналу у зв'язку з особливостями технології та існуючих умов праці. Само собою, більшість роботодавців не бажає брати на роботу осіб з обмеженими фізичними можливостями, що зменшує їхню конкурентоспроможність.

Також на конкурентоспроможність впливає освітньо-кваліфікаційна складова, яка має такі показники: рівень освіти, кваліфікація, знання іноземної мови, володіння суміжними професіями, імідж і статус навчального закладу, випускником якого є фахівець. Рівень освіти та кваліфікація – основні складові конкурентоспроможності. Вважається, що найбільш конкурентоспроможними на ринку праці є особи з вищою освітою. Важливим також є статус навчального закладу, випускником якого є фахівець (випускники столичних закладів мають переваги перед особами, котрі навчались у регіонах, певну роль відіграють і рівень акредитації навчального закладу, його історично сформований імідж та якість підготовки кадрів, наявність зв'язків між роботодавцями і закладами освіти). Конкурентні переваги мають також особи, які володіють суміжними або додатковими професіями, оскільки наявність додаткової професійної освіти забезпечує фахівцеві багатоплановість, мобільність, розширює коло можливостей застосування праці. Впливають на конкурентоспроможність соціально-особистісні характеристики фахівця, які виражаються в особливостях поведінки особи в суспільстві, рисах характеру, професійно-

му і трудовому потенціалі. До цієї групи необхідно зарахувати такі риси: відповідальність, моральність, менталітет, творчі й інтелектуальні здібності, інноваційність, здатність до навчання, адаптивність, соціальні нахили, комунікабельність, багатопланові інтереси. Усі ці складові формуються під впливом як зовнішніх чинників (культурних і релігійних традицій, соціальної та політичної стабільності, рівня освіченості населення), так і внутрішніх (особистісних і життєвих пріоритетів, інноваційної активності, особливостей сімейного виховання).

Основною у структурі конкурентоспроможності фахівця є професійна складова. До неї входять такі показники: наявність професійного досвіду (професійні знання, вміння і навички); індивідуальні, базові та професійні компетенції; професійна придатність. Роботодавці вважають, що основною конкурентною перевагою фахівця є професійний досвід, оскільки наявність досвіду роботи передбачає високий рівень професійних знань, умінь і навичок, професійної компетентності (хоча це далеко не завжди). Досвід є запорукою ефективного використання трудового потенціалу лише за умови якісної відповідності рівня знань і вмінь потребам роботодавців та постійного їх розвитку. Тому найголовнішою конкурентною перевагою фахівця треба вважати рівень професійної компетентності, знання, вміння і навички, формування й нагромадження яких відбувається упродовж усього життя.

Основа професійних компетенцій закладається під час професійного навчання, набуття досвіду і саморозвитку особистості. А це перебуває у прямій залежності від змісту навчальних програм, матеріально-технічної бази, наявності зворотного зв'язку між системою освіти та роботодавцями щодо якості підготовки кадрів. Також багато залежить від тенденцій розвитку галузевої структури економіки, науково-технічного прогресу, стану і гнучкості ринку праці, а тому необхідні постійна самоосвіта і самовдосконалення.

Висновки. Таким чином, можна виокремити універсальні критерії конкурентоспроможності фахівця: демографічні (демографічний розвиток, рівень фізіологічної та емоційної зрілості); освітньо-кваліфікаційні (рівень освіти особистості; наявність дипломів, сертифікатів, відзнак, патентів; рівень знань іноземних мов; кваліфікаційна відповідність; середня тривалість періоду навчання); соціально-особистісні (рівень розвиненості творчих здібностей; мотиваційно-цільовий індивідуальний механізм; життєві пріоритети фахівця); рівень конфліктності та соціальної гнучкості; рівень інтелектуального розвитку особистості; рівень духовної та фізичної культури фахівця; трудова та підприємницька активність; професійні (кількість років трудової діяльності; глибина теоретичних знань; рівень відпрацьованості та розвиненості практичних навичок; унікальність (дефіцитність) професії на ринку праці; рівень професійної відповідності (професійної ідентифікації); наявність унікальних знань, умінь, навичок, наявність компетенцій; вартість послуг праці). На індивідуальному рівні вплив кожного показника буде різним залежно від вікових груп, рівня затребуваності (дефіцитності) професії фахівця на ринку праці.

Визначимо, що найвагомішим критерієм оцінювання конкурентоспроможності є кількість років трудової діяльності, компетентність фахівця і рівень відпрацьованості та розвиненості практичних навичок. Найменше значення для конкурентоспроможності мають соціальний статус і статево-вікова належність фахівця. Разом з тим у ситуації оцінювання конкурентоспроможності молодого фахівця (випускника навчального закладу), який не має досвіду роботи, пріоритетність критеріїв буде змінюватись. У таких випадках ключовими критеріями конкурентоспромож-

ності будуть: глибина теоретичних знань; наявність унікальних знань, умінь і навичок; середня тривалість навчання; рівень освіти.

Певну роль у системі критеріїв оцінювання конкурентоспроможності фахівця відіграє і вартість послуг фахівця. Розмір заробітної плати, структура соціального пакета, яку бажає отримати фахівець, – це безпосередньо впливає на його затребуваність. Споживач бажає отримати працівника, який найбільше відповідає його уявленням, витрачаючи на його утримання мінімальну кількість коштів.

Перспективи подальшого дослідження проблеми вбачаємо в розробці складових багатогранної якості – конкурентоспроможності, яка формується під впливом як особистісних, так і зовнішніх чинників та у вивченні основних конкурентних переваг фахівця, що закладаються саме в системі освіти і формуються під її впливом упродовж усього життя.

Список використаної літератури

1. Волкова Н. Проблема підготовки майбутніх економістів до управлінської діяльності / Н. Волкова // Неперервна професійна освіта: теорія і практика : науково-методичний журнал. – 2002. – Вип. 1 (5).
2. Гіптерс Г. Виховання діловитості і творчості майбутніх фахівців економічного профілю / Г. Гіптерс // Рідна школа. – 2005. – № 12.
3. Зеер Э.Ф. Психология профессионального образования / Э.Ф. Зеер. – М.: Изд-во Моск. псих.-соц. ин-та; Воронеж: Модек, 2003. – 480 с.
4. Карпенко Н. Удосконалення підготовки магістрів з маркетингу відповідно до міжнародних стандартів / Н. Карпенко // Професійна освіта в маркетингу. – 2005.
5. Копил Г.О. Соціальне значення формування професійної культури студентів економічних спеціальностей / Г.О. Копил // Нові технології навчання : наук.-метод. зб. – К.: Наук.-метод. центр вищої освіти, 2004. – Вип. 36.
6. Чабан Н.І. Характеристика поняття “ділова людина” та її якостей у сучасних дослідженнях / Н.І. Чабан // Таврійський вісник освіти. – 2003. – № 1.
7. Фомин Н.В. Теоретическая модель конкурентоспособного специалиста / Н.В. Фомин // Инновации в образовании. – 2004. – № 3.
8. Цокур О.С. Категория педагогической осведомленности у профессиональной подготовке будущего учителя : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 ; 13.00.04. / О.С. Цокур. – Одеса, 1998. – 397 с.
9. Шадриков В.Д. Новая модель специалиста: инновационная подготовка и компетентностный подход / О.С. Цокур // Высшее образование сегодня. – 2004. – № 8.

Стаття надійшла до редакції 10.09.2013.

Присяжнюк Ю.С. Андрагогические подходы к развитию конкурентоспособности педагогического работника в условиях социально-экономических изменений

В статье с позиции андрагогического подхода проанализированы основные условия развития конкурентоспособности специалиста-педагога в условиях социально-экономических изменений и модернизации образования. Доказано, что конкуренция является главным мотивирующим механизмом современной рыночной экономики и отображается на конкурентоспособности педагога. Рассмотрены основные структурные компоненты модели развития специалиста-педагога. Значительное внимание уделено главной составляющей фазы становления личности как специалиста – непосредственному выбору будущей профессии. Определены универсальные критерии конкурентоспособности специалиста.

Ключевые слова: андрагогический подход, социально-экономические изменения, педагог-специалист, профессиональные качества специалиста, конкуренция, конкурентоспособность, квалификация, становление личности, фаза реализации, составляющие конкурентоспособности.

Prisyashnuk Yu. Andragogical approaches for the development of the competitiveness of teaching staff in terms of social-economic changes

In article with andragogical approaches, analyz Basic terms of development competitiveness specialist teacher - in terms of socio – Economic of changes and modernization of education. Proved, that is Competition Chief Mechanism of Modern economy and on competitiveness o teacher.

Thus, we can distinguish the universal criteria competitiveness expert: demographic (population growth, the level of physiological and emotional maturity), educational qualifications (education of the individual, the presence of diplomas, certificates, awards, patents, knowledge of foreign languages, qualifying match, and the average duration of training), social and personal (the level of development of creative skills, motivational target individual mechanism) priorities in life specialist), the level of conflict and social flexibility, the level of intellectual development of the individual, the level of spiritual and physical education specialist, labor and entrepreneurial activity), professional (number of years of work, the depth of theoretical knowledge, the degree of development work and practical skills, uniqueness (deficit) occupations in the labor market, the level of compliance with occupational (professional identification), the presence of unique knowledge, abilities, skills, availability of skills, the cost of labor services). At the individual level, the impact of each indicator will be excellent depending on the age group, the level of demand (scarcity) professional occupations in the labor market.

Key words: *Andragogical approach, socio-economic changes, teacher specialist, professional quality specialist, competition, competitiveness, skills, the personality, the phase of implementation, the components of competitiveness.*